

10. Кадырбеков Т.К., Байбулова М.Г. Б15 Экономикалық жүйелерді басқару теориясы: оқу құралы / Т.К.Кадырбеков, М.Г. Байбулова. - Алматы: Монте Кристо, 2018. – 120 б.<https://elib.kz/>
11. Капсалямова С.С. Қазақстан Республикасының қаржылық және бюджеттік қызметінің өзекті мәселелері [Текст]: монография / С.С. Капсалямова, Ж.И. Ибрагимов. - Алматы: Эверо, 2018. - 208 бет.
12. Батыс Қазақстанның ауыл халқы: тарихи-демографиялық аспекті
13. Аман Ә.Б. Басылымдар: Ақтөбе 2019 г.<http://neb.arsu.kz/>
14. Капсалямова С.С. Қазақстан Республикасының қаржылық және бюджеттік қызметінің өзекті мәселелері: монография / С.С. Капсалямова, Ж.И. Ибрагимов. - Алматы: Эверо, 2018. - 208 бет.
15. Торегожина М.Б. Государственное регулирование экономики: учебное пособие / М.Б. Торегожина. – Алматы: Эверо, 2018.– 200 с.<https://elib.kz/>

ҒТАМР 06.35.31

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЕСЕБІН ҚЕХС №41 «АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ» СӘЙКЕС ҰЙЫМДАСТЫРУ

З.О. ИМАНБАЕВА

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Аңдатпа. Ауыл шаруашылық өндірісі – бұл үздіксіз түрлендіруге жататын күрделі кешен. Бұл трансформацияның қорытындысын білу мүмкін емес. Әр уақытта үзіліссіз, кіріске немесе шығынға әкеп соқтыратын биологиялық активте өзгеріс болып тұрады. Ауыл шаруашылығының алдында тұрған міндеттерді шешкен кезде, ақпаратты толық және дер кезінде беруге тиіс. Ауыл шаруашылығындағы бухгалтерлік есеп 41 "Ауыл шаруашылығы" (ХҚЕС/ IAS 41) Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) реттеледі. Осы стандарт ауыл шаруашылығы өнімін (яғни биологиялық активтерден алынған өнімді) оны алу (жинау) сәтінде ғана есепке алу үшін қолданылады. Мақалада ауыл шаруашылығының есебін №41 стандарт бойынша есеп жүргізу тәртібі туралы жазылған.

Түйін сөздер: биологиялық актив, шығындар, кірістер, әділ баға, мемлекеттік субсидиялар, қаржылық шектеулер, ауылшаруашылық өнімдері

Аннотация. Сельскохозяйственное производство - это сложный комплекс, который подлежит непрерывной модификации. Узнать результаты этой трансформации невозможно. В настоящее время происходит непрерывное изменение в биологическом активе, которое приводит к прибыли или убыткам. При решении задач, стоящих перед сельским хозяйством, информация должна быть полной и своевременной. Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве регулируется международным стандартом финансовой отчетности

(IAS) 41 "сельское хозяйство" (МСФО/ IAS 41). Данный стандарт применяется для учета сельскохозяйственной продукции (то есть продукции, полученной от биологических активов) только в момент ее получения (сбора). В статье говорится о порядке ведения учета сельского хозяйства по стандарту № 41.

Ключевые слова: биологический актив, затраты, доходы, справедливая цена, государственные субсидии, финансовые ограничения, сельскохозяйственная продукция

Annotation. Agricultural production is a complex complex that is subject to continuous modification. It is impossible to know the results of this transformation. Currently, there is a continuous change in the biological asset that leads to profit or loss. When addressing the challenges facing agriculture, information must be complete and timely. Accounting in agriculture is regulated by the international financial reporting standard (IAS) 41 "agriculture" (IAS 41). This standard applies to accounting for agricultural products (i.e. products derived from biological assets) only at the time of their receipt (collection). The article refers to the procedure for keeping records of agriculture according to standard No. 41

Key words: biological asset, expenses, income, Fair Price, government subsidies, financial restrictions, agricultural products

Ауыл шаруашылық өндірісі – бұл үздіксіз түрлендіруге жататын күрделі кешен. Бұл трансформацияның қорытындысын білу мүмкін емес. Әр уақытта үзіліссіз, кіріске немесе шығынға әкеп соқтыратын биологиялық активте өзгеріс болып тұрады. Биологиялық активпен байланысы бар шығындар мен кірістер төмендегідей жағдайда пайда болуы мүмкін:

Биологиялық активтерді әділ бағамен сату шығындарды қоспағанда, алғашқы кезеңде мойындау (есепке алу) қажет. Биологиялық активтердің әділ бағасының сату шығындарын қоспағандағы өзгерісі. Мысалы: мына жағдайда шығындар мен кірістер пайда болуы мүмкін.

- әділ бағасы бойынша активтің реализацияға шығындарды қоспағанда мал төлі есепке алынды.
- жем-шөп жақсы шықса, малдың да жағдайы жақсарады, осыған байланысты олардың әділ бағасы өзгереді.
- егін жинап алғаннан кейін, оның әділ бағасы анықталады (сатуға шығынды қоспағанда)

Биологиялық активті есепке алғанда шығындар пайда болуы мүмкін. Мысалы: Бухгалтерлік есепте мал шаруашылығына кеткен шығындар үлестіріледі. Егер ҚЕХС 41 бойынша әділ бағамен есепке алатын болсақ, онда бухгалтер ірі-қараның өсімін есепке алғанда әділ бағамен көрсетуі керек, ал нарықтық бағамен өзіндік құн арасында айырманы шығын деп шығару. Барлық кірістер мен шығындар сәйкес есепке алу айналымында жүргізілуі тиіс.

Мемлекеттік субсидиялар (мемлекеттік көмек, мемлекеттік қолдау) сөзсіз және шектелген белгілі бір шарттар түрінде болады.

Шарттармен шектелген сатуға шығындарды шегергендегі әділ бағамен көрсетілетін нақты биологиялық активтің өндірісін қаржыландыруға арналған мемлекеттік субсидиялар, өндірістік қаржылық және т.б. көрсеткіштерге қарамай қаржылық тәртіппен бюджеттен белгілі бір ауылшаруашылығы өндірісін қаржыландырып субсидия разрядына кірсе ғана есепке алынады. Ауылшаруашылық кәсіпорыны аталған субсидияларының нақты бағамен алуға сенімді болуы керек.

Шартты шектелген субсидиялар ұсыну шарттары орындалғанда табыс құрамына енеді. Шарттар әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы: қаржылық шектеулер болуы мүмкін – егер кәсіпорын берілген актив табыс әкелмесе немесе егер өнімнің базардағы бағасы мемлекеттің баға саясатына сәйкес келмесе; өндірістік шектеулер – егер кәсіпорын белгілі бір өндіріс ауқымына жетсе немесе сапалы көрсеткіштер ауқымы көрсетілсе (егіннің шығуы мол, өнімділік); әкімшілік шектеулер – егер кәсіпорын белгілі бір мерзім ішінде ауылшаруашылығы қызметімен айналысса (мал, өсімдік өсірумен). Бұл салада шектеулердің көп түрін мысалға келтіруге болады. Олар агроөндірістік комплекс саласында мемлекеттік политикасына бағынады. Есепке алуда осындай субсидиялар оларды алуды қажет етеді. Яғни ауылшаруашылығы кәсіпорының бухгалтері нақты қаржылық жылда кәсіпорындарды хабарлауда мемлекеттік субсидияда мына құралдар бойынша дебиторлық қарыздар көрсету керек. Егер мемлекеттік субсидиялар амортизация құнсыздықтан пайда болуы мүмкін және шығындарды қоспағанда әділ баға бойынша биологиялық активтерді қаржыландыруға жұмсалса, онда ҚЕХС 20 «Республикалық субсидиялар және республикалық көмек информацияларды ашуды есепке алу» қолданылады. Мысалы: мал алуға немесе шығындарды өтеуге мемлекет субсидияларды таратуына болады. Егер субсидияларға шарт қойылмаса, онда ҚЕХС 41 сәйкес субсидия табысқа қосылуы керек. Бұған қарсы жағдай ҚЕХС 20 субсидиялардың балансқа жататынын мойындайды, бірақ малдың өмір сүруінің, тоқтауына дейін ол мерзімді ұзартуына байланысты) табыс болып келеді.

ҚЕХС 41 ауылшаруашылық өнімдері бойынша мемлекеттік субсидияларға таралады. Мысалы: сүт пен етке арналған субсидиялар. Бұндай субсидиялар тек қана өнімді сатқанда ғана төленеді және табыс болып есептеледі. Өнімге арналған субсидиялар табыс болып оларды пайда болатын кезде есептеледі, есепке алғанда ҚЕХС 41 шарттары орындалады. Бірақ өнімді өткізген кезде ҚЕХС 20 қолданылады.

Мысал 1

Фермерде жылдың 1 қаңтарында 200 бас қойы бар. Қойдың әділ бағасы 6 6000 тенге құрады.

31.12.2018 ж. 3 жастағы қойдың ½-нің әділ бағасы 400 және 500 тенге құрады.

Қойлардың бағасының көтерілуін өсімге бөлсек баға өзгереді.

01.01.2018 ж. Бағасы – 6 6000 тенге

Баға көтерілгендегі өсімі: $(2000(400-330))=14000$

Физикалық жағдайы көтерілгендегі өсімі: $(2000(500-400))=20000$

31.12.2018 ж. Бағасы тең болады.

$6\ 6000+14000+20000=100000$

Мысал 2

31.12.2018 жылмен санағанда алма бағы өзіне 4 жыл бұрын 150 алма ағаштары отырғызылған. Олар өнімін 8 жылдан кейін береді. Кәсіпорын капиталының ортасалмағы 5% жылдықты құрайды. Әділ баға тек қана өнім беретін ағаштарға және олар активті нарықтың бағасымен анықталады. Өнім беретін ағаштардың әділ бағасы (апарып салуды қосқанда) мынадай:

31.12.2018 ж. – 8000

31.12.2019 ж. – 1000

Шығару керек:

1. Ақша қаражаттарының келіп түсуі мына күннен бастап өнімді жинауға дейін болмашы болады, әділ бағаны

а) 31.12.2018 ж.

б) 31.12.2019 ж. бойынша есептейді.

2. а) бағаның өзгеруін

б) физикалық өзгерулер бойынша екі есепті күннің арасындағы бағаның өзгеруін анализдеу.

Шығуы:

1. Әділ бағаның есебі:

а) 31.12.2018 ж.

Өнім беретін алма бағының мынадай бағасы болуы мүмкін.

$800 \times 150 = 120000$

$120000 / 1,05 = 120000 / 1,2155062 = 98724,3$

б) 31.12.2019 ж.

Өнім беретін алма бағының мынадай бағасы болуы мүмкін.

$1000 \times 150 = 150000$

$150000 / 1,05 = 150000 / 1,157625 = 129575,63$

2. Бағаның көтерілуіне талдау.

Екі уақыт арасында әділ баға мынаны көрсетеді.

$129575,63 - 98724,3 = 30851,33$

Кірістер мен шығыстар есебінде бұны табыс ретінде көрсетеді.

Төмендегі факторлар бұған қарсы болады.

(а) Бағаның өзгеруі.

31.12.2019 ж. бағасы бойынша

$150000 / 1,05 = 150000 / 1,2155062 = 123405,37$

Алу: 31.12.2018 ж. бағасы бойынша.

$123405,37 - 98724,3 = 24681,07$ (табыс)

(в) физикалық өзгерулер ағымдағы бағамен есептеледі. Ағымдағы есепті күн бойынша баға 129575,63

тең.

Алу: Өткен есепті кезең бойынша баға 123405,37 тең

Табыс мынаған тең: **6170,26 тенге**

Мысал 3

Бухгалтерлік баланста көрсетілген мың тг.

	31.12.2018 ж	31.12.2019 ж
Айналымнан тыс активтер		
Сауын сиырлар - төл	57,7	62
Сауын сиырлар – ересек малдар	422,8	383
Биологиялық активтердің барлығы	480,6	445

Қаржылық есеп түзетулерінде қосымша анықтамалар енгізілген:

31.12.2019 ж. бойынша сауын сиырлардың саны 420 болды және 150 тумаған сиыр. (Ересек емес сиырлар).

Бастапқы және соңғы кезеңге сиырлардың баланстық құнын салыстыру жүргізілді.

Сиырлардың баланстық құнын салыстыру	
01.01.2019 ж. баланстық құны	480,6
Сатып алудан болған баға өсімі	48,2
Әділ бағаның өзгеруінен түскен табыс (күнделікті шығындарды қоспағанда).	16,3
Физикалық өзгешеліктің өзгеруінің шарты	
Әділ бағаның өзгеруінен түскен табыс (күнделікті шығындарды қоспағанда), (нарықтағы бағасының шартты өзгеруі)	20,5
Сатудан болған баға төмендеуі	(120,6)
31.01.2019 баланстық құны	445

Мысал 4

2018 жылы 2 ақпанда ауылшаруашылығы кәсіпорыны 300 қой сатып алды. Кәсіпорынның жалпы шығындары ққс қосқанда 500 мыңды құрады, соның ішінде 20000 – ауылшаруашылық базарына қатысу үшін, 14,5 мың тенге – брокерлер кәсіпорынның комиссияндары, жол шығындары – 30 мың тенге.

2018 жылы 2 ақпандағы бухгалтерлік жазба.

Дт	Биологиялық активтер – қойлар	378,7 мың тенге
Дт	Ққс	56,8 мың тенге
Дт	Күнделікті шығындар	17,3 мың тенге
Дт	Ққс	2,6 мың тенге
Дт	Күнделікті шығындар(брокерлерге комиссияндық)	12,6 мың тенге
Дт	Ққс	1,9 мың тенге
Дт	Жол шығындары	26,0 мың тенге
Дт	Ққс	3,9 мың тенге
Кт	Есеп айырысу шоты	500мың тенге

Ауыл шаруашылығы өндірісінің биологиялық ерекшелігі, бір жануар түрінен өнімнің бірнеше түрін алады. Осыған байланысты бух.есепте сәйкес шығындарды шектеу және әр түрлі өнімнің шығуына өзіндік құнын есептеу қажеттілігі туады.

Ауыл шаруашылық өндірісінде шығын есебі есептеу объектісімен(астық, сүт, төл) жүргізілмейді, есеп объектісімен_(жаздық егіс бидайы, қой шаруашылығы және т.б.) жүргізіледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Кейкова Ж.К. Халықаралық қаржылық есептілігінің стандарттарына сәйкес қаржылық есеп: Оқу құралы. / ҚР Білім және ғылым министрлігі, "Мирас" университеті. - Шымкент: Мирас Университеті, 2019. - 104б.<http://rmebrk.kz/>
2. Алимбетов А.Ш. Международный учет и международные стандарты финансовой отчетности:перспективы развития и сотрудничества. // Вестник Казахского экономического университета им. Т. Рыскулова: Экономика - 2010.<http://rmebrk.kz/>
3. Нурсеитов Э.О. МСФО в Казахстане: принципы перевода и применения [Текст] : к изучению дисциплины / Э.О. Нурсеитов, Д.Э. Нурсеитов. - Алматы : "LEM", 2011. - 388 с.
4. Ердаuletova Ф.К. Международные стандарты финансовой отчетности: Методические рекомендации для выполнения практических занятий. . - Алматы: Международная Академия Бизнеса, 2013. - 18 с.<http://rmebrk.kz/>
5. Иманбаева З.О. Басқару есебі [Текст]: оқу құралы / З. О. Иманбаева. - Алматы: ССК , 2019. - 286 бет.
6. Тасмаганбетов А.Б. Кәсіпорын қызметін жоспарлау [Текст]: оқу құралы / А.Б. Тасмаганбетов. - / С.Ж. Тасмаганбетов. - Ақтөбе: Қ. Жұбанов ат. АӨМУ БО, 2017. - 118 бет
7. Ладаненко Е.И., Алимова Н.Ж. Қаржылық есеп 1: практикум: Оқу-әдістемелік құрал. - Қостанай: А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2018. - 84б.<http://rmebrk.kz/>
8. Ладаненко Е.И., Алимова Н.Ж. Қаржылық есеп 2: Оқу-әдістемелік құрал. - Қостанай: А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2018. - 82б. <http://rmebrk.kz/>
9. Толысбаев Б.С. Инновациялық менеджмент [Текст]: оқу құралы. II-том / Б.С. Толысбаев, Б.М. Исаков. - Алматы: ТехноЭрудит, 2018. - 252 бет.
10. Горелов А. Кәсіпорын экономикасы [Сызбалардағы курс] : оқу-әдістемелік курс / А. Горелов, Ә. Әбдіхалықов. - Алматы: Отан, 2015. - 120 бет
11. Исаева Г.К. Қаржылық жоспарлау және болжау [Текст] : оқу құралы / Г.К. Исаева. - Алматы : ССК , 2019. - 204 бет.
12. Қарашаев Д.Ә Қаржылық есеп 2: Әдістемелік нұсқаулық. / Ақтау, 2010. - 66б.,<http://rmebrk.kz/>,<http://rmebrk.kz/>
13. Алибекова Б.А. Қаржылық есеп I: Оқу құралы. - Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2010. - 104б. <http://rmebrk.kz/>

14. Яхьярова А.Б. Особенности перехода на международные стандарты финансовой отчетности. // Молодежь и наука в современном мире: Материалы 2-ой республиканской научно-практической конференции. Ч. 2. - Талдыкорган, 2010. - С.314-316.<http://rmebrk.kz/>

15. Карибжанов О.М. Международные стандарты финансовой отчетности. / - Алматы: КазНТУ, 2010. - 17

SRSTI 10.31.31

LEGAL ISSUES OF REGULATING THE INSTITUTION OF CIVIL ACTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

A.K. KURMANOVA

Aktobe regional university after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

Аннотация. Бұл мақалада авторлар ұлттық құқықтағы қылмыстық іске қатысты сот талқылауы сатысында азаматтық талап институтының мәні мен мазмұнын қарастырады. Азаматтық талап институты іс жүргізу құқығының дербес институты болып табылатындықтан, осы институттың өмір сүруіне және оны отандық құқықта жүзеге асыру шараларына ғалымдардың концепциялары мен көзқарастары зерттеледі. Осыған байланысты жұмыста тек ұғымы мен мазмұны ғана емес, сонымен қатар қылмыстық процесте азаматтық талап қою мерзімі де қарастырылады. Қылмыстық іс қозғалғаннан кейін және осы қылмыстық істі бірінші сатыдағы сотта қарау кезінде сот тергеуі аяқталғанға дейін азаматтық талап қою құқығы 1997 жылғы ҚР ҚІЖК-де, сондай-ақ 2014 жылғы ҚР ҚІЖК-де белгіленген. Бұдан кейін анықталады шамадан тыс кеңейту заң шығарушы мерзімдерін азаматтық талап қойылған.

Түйін сөздер: азаматтық талап-арыз, қылмыстық сот ісін жүргізу, қылмыстық іс, мүліктік құқықтар, талапкер, іс жүргізу заңнамасы, кінәлә адам, жәбірленуші.

Аннотация. В данной статье авторы рассматривают сущность и содержание института гражданского иска на стадии судебного разбирательства относительно уголовного дела в национальном праве. Исследуются концепции и взгляды ученых на само существование данного института и мерах его реализации в отечественном праве, в связи с тем, что институт гражданского иска является самостоятельным институтом процессуального права. В этой связи в работе рассматриваются не только понятие и содержание, но и сроки предъявления гражданского иска в уголовном процессе. Право предъявлять гражданский иск после возбуждения уголовного дела и до окончания судебного следствия при разбирательстве данного уголовного дела в суде первой инстанции было установлено еще в УПК РК 1997 года, также как и в УПК РК 2014. На основании чего в работе

Ключевые слова: гражданский иск, уголовное судопроизводство, уголовное дело, имущественные права, истец, процессуальное законодательство, виновное лицо, потерпевший.

Abstract. In this article, the authors consider the essence and content of the institution of civil action at the stage of judicial proceedings in relation to a criminal case in national law. The author studies the concepts and views of scientists on the very existence of this institution and the measures of its implementation in domestic law, due to the fact